

*Milena Lange**

METODY EWALUACJI W NAUCZANIU DEMOGRAFII I PRZEDMIOTÓW POKREWNYCH

Streszczenie. Klasyczny model ewaluacji składa się z trzech etapów: analizy celów zawartych w programie kształcenia, pomiaru postępów w zakresie osiągania celów oraz analizy uzyskanych wyników kształcenia. W przypadku nauczania Demografii, niezależnie od zakresu tematycznego, wyznaczone cele kształcenia odnoszą się do rozumienia i poprawnego stosowania pojęć, znajomości budowy poszczególnych mierników i umiejętności ich stosowania, czasem także ich obliczania, wskazywania źródeł informacji statystycznej o ludności adekwatnych do podejmowanych problemów, znajomości czynników kształtujących poszczególne procesy demograficzne oraz analizowania przebiegu poszczególnych procesów. Jako że studenci rozpoczynający określony kurs posiadają wiedzę i umiejętności nabyte w toku nauczania innych przedmiotów konieczne jest przeprowadzanie ewaluacji diagnostycznej. Z kolei ewaluacja formatywna ma na celu dostarczanie informacji o bieżącym stopniu opanowania wiedzy i umiejętności studentów. W artykule zostaną przedstawione metody dokonywania ewaluacji na poszczególnych etapach nauczania, w tym oceniania końcowego (sumującego), które występuje jako podsumowanie rezultatów pracy studenta w ciągu całego kursu.

Słowa kluczowe: nauczanie, szkolnictwo wyższe, Demografia, ewaluacja, ocenianie.

I. WPROWADZANIE

Ewaluacja jest integralną częścią procesu nauczania. Pozwala ona oceniać przydatność i skuteczność podejmowanych działań dydaktycznych w odniesieniu do założonych celów. Służy zatem doskonaleniu procesu kształcenia. Ewaluację możemy określić jako refleksję nad tym co robimy, dlaczego to robimy i jaka jest wartość tego co robimy. Proces ewaluacji obejmuje [Brzezińska-Hubert 2011, s. 11–14]: zebranie informacji o osiągniętych lub przewidywanych wynikach, warunkach, w jakich te wyniki uzyskano, analizę i ocenę wyników oraz wyciągnięcie wniosków i podjęcie decyzji dotyczących ich poprawy.

W artykule zostaną przedstawione dostępne metody ewaluacji oraz zastosowanie wybranych metod w nauczaniu Demografii i przedmiotów pokrewnych. Metody i narzędzia ewaluacji zostaną omówione w odniesieniu do założonych celów kształcenia w tym umiejętności i postaw.

* Dr, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytet Łódzki.

II. CZYM JEST EWALUACJA

Klasyczny model ewaluacyjny, opracowany przez R. Tylera, składa się z trzech etapów [Tyler 1969]: analizy celów zawartych w programie kształcenia, pomiaru postępów w zakresie osiągania celów oraz analizy uzyskanych wyników kształcenia. Według Oleszaka [2010, s. 157] wyróżnić można następujące cztery fazy ewaluacji: planowanie pracy, realizację planu działania, obserwację działania oraz refleksję.

Ewaluacja powinna pociągać za sobą wydawanie sądu o wartości lub wartościowości działania, co wymaga określenia jasnych kryteriów, standardów i wartości, w oparciu o które można mierzyć efekt działań. Ewaluacja powinna być jawna i wyraźnie sprecyzowana, a jej wyniki powinny być w stanie wspierać podejmowanie decyzji. Ewaluacja jest decydującą i integralną częścią zarówno formalnego, jak i nieformalnego cyklu planowania [Aspinwall, Simkins, Wikinson i McAuley, s. 34–37]. Obejmuje ona systematyczne zbieranie informacji, którego celem jest dostarczenie przydatnej informacji zwrotnej. Jest to zaplanowane i systematyczne działanie uwidaczniające, w jakim stopniu zostały zamierzone osiągnięte cele.

Służy poprawie istniejącego stanu rzeczy [Brzezińska-Hubert 2011, s. 10].

Ewaluacji może dokonywać nauczyciel w odniesieniu do pracy uczniów (ich wiedzy, umiejętności i postaw, osiągnięć szkolnych), swojej własnej pracy (autoewaluacja). Może być ona prowadzona także przez uczniów, inne osoby, albo instytucje [Niemierko 2004, s. 60].

Wyróżnić można trzy rodzaje ewaluacji:

- ewaluację diagnostyczną, która informuje o umiejętnościach, dotychczasowej wiedzy uczniów,
- ewaluację formatywną, która informuje uczniów o ich osiągnięciach na danym poziomie,
- ewaluację sumaryczną, która dokonuje podsumowania całokształtu osiągnięć ucznia.

III. NAUCZANIE DEMOGRAFII I PRZEDMIOTÓW POKREWNYCH NA UNIWERSYTECIE ŁÓDZKIM

Obecnie (rok akademicki 2012/13) w planach studiów żadnego z kierunków oferowanych przez Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego *Demografia* nie wchodzi w skład przedmiotów obowiązkowych. Występuje ona jednak w ofercie wykładów do wyboru (m.in. rokrocznie wybierana jest przez studentów na kierunkach Gospodarka Przestrzenna i Europeistyka). Jest nauczana także w ramach modułów na kierunku Informatyka i Ekonometria.

W ofercie dydaktycznej Uniwersytetu Łódzkiego treści z zakresu demografii realizowane są w ramach takich przedmiotów jak *Statystyka i Demografia* (kierunki: Stosunki Międzynarodowe oraz Politologia na Wydziale Stosunków Międzynarodowych i Politologicznych, studia pierwszego stopnia), *Demometria* (m.in. na kierunku Informatyka i Ekonometria, specjalność Eksploracja danych w biznesie, studia pierwszego stopnia), *Demografia w biznesie* (Informatyka i Ekonometria, specjalność Eksploracja danych w biznesie, studia pierwszego stopnia), *Prognozowanie demograficzne* (Informatyka i Ekonometria, studia drugiego stopnia), *Prognozowanie struktur demograficznych i zasobów pracy* (Analityka Gospodarcza, studia drugiego stopnia), *Demografia rodzin i gospodarstw domowych*, *Teoria i praktyka prognoz demograficznych* (moduły na kierunku Informatyka i Ekonometria), czy *Regionalizacja demograficzna* (Informatyka i Ekonometria studia drugiego stopnia).

Zajęcia realizowane są najczęściej w formie wykładów, ale niektóre z przedmiotów, prowadzone są w formie ćwiczeń, bądź laboratoriów. Liczba godzin przeznaczonych na poszczególne przedmioty wynosi 15, bądź 30 godzin lekcyjnych (na studiach stacjonarnych). W przypadku zajęć prowadzonych w formie wykładów liczebność grup sięga dwustu osób. Liczebność grup, forma zajęć oraz liczba godzin przeznaczonych na dany przedmiot warunkują zakres treści kształcenia przewidzianych do realizacji, dobór metod nauczania oraz stawiane cele.

W przypadku nauczania demografii, niezależnie od zakresu tematycznego, wyznaczone cele kształcenia odnoszą się do rozumienia i poprawnego stosowania pojęć, znajomości budowy poszczególnych mierników i umiejętności ich stosowania (a w przypadku kierunków Informatyka i Ekonometria oraz Analityka Gospodarcza także ich obliczania), wskazywania źródeł informacji statystycznej o ludności adekwatnych do podejmowanych problemów, znajomości czynników kształtujących poszczególne procesy demograficzne (w wymiarze teoretycznym i praktycznym) oraz analizowania przebiegu poszczególnych procesów.

W przypadku przedmiotu *Demografia* wśród zakładanych celów, rozumianych jako efekty kształcenia znajdują się m.in.:

- definiowanie i rozpoznawanie podstawowych zdarzeń i struktur demograficzne,
- nazywanie procesów demograficznych,
- opisywanie przebieg poszczególnych procesów demograficznych,
- identyfikacja wpływu poszczególnych czynników demograficznych i pozademograficznych kształtujących przebieg procesów demograficznych;
- wykorzystywanie różnorodnych źródeł informacji demograficznych,
- prawidłowe dobieranie i stosowanie wskaźników demograficznych,
- analizowanie danych statystycznych dotyczących ludności,

- formułowanie wniosków odnośnie wpływu poszczególnych czynników demograficznych i pozademograficznych na przebieg procesów demograficznych,
- dostrzegania relacji między procesami i zjawiskami demograficznymi a przejawami życia społeczno-gospodarczego,
- wyrażanie ocen na temat przebiegu procesów demograficznych i wpływu poszczególnych czynników demograficznych i pozademograficznych na przebieg procesów demograficznych,
- zdolność do oceny założeń prognoz demograficznych.

W przypadku przedmiotu *Prognozowania zasobów pracy, czy Prognozowania struktur demograficznych i zasobów pracy, Teorii i praktyki prognozowania demograficznego* efekty kształcenia zostały określone następująco:

- „W wyniku prowadzonych zajęć student powinien być w stanie:
- orientować się co do czynników kształtujących aktywność zawodową ludności,
 - opisywać założenia najnowszych prognoz demograficznych GUS ,
 - znać założenia najnowszych prognoz demograficznych (GUS, ONZ, Eurostat),
 - prawidłowo dobierać i stosować wskaźniki demograficzne i ekonomiczne,
 - na podstawie określonych założeń budować projekcję zasobów pracy,
 - wyrażać opinie na temat przebiegu procesów demograficznych i wpływu poszczególnych czynników demograficznych i pozademograficznych na przebieg procesów demograficznych,
 - podejmować dyskusję założeń prognoz demograficznych.”

IV. EWALUACJA W PROCESIE NAUCZANIA DEMOGRAFII I PRZEDMIOTÓW POKREWNYCH

Według W. Okonia (1998) występuje siedem ogniw procesu kształcenia. Należą do nich: uświadamianie sobie przez uczniów celów i zadań dydaktycznych, poznawanie nowych faktów, nabywanie pojęć, utrwalanie wiadomości, przechodzenie od teorii do praktyki, wykonywanie zadań dydaktyczno-wytwórczych, kontrola i ocena wyników nauczania.

Po opracowaniu programu nauczania gotowy program poddawany jest ocenie podczas której uwzględnia się jego konstrukcyjną poprawność, szanse realizacji, efekty jakie powinien przynieść, niezbędne ulepszenia [Janowski 2004, s. 465]. Ewaluacja przed wdrożeniem programu polega na jego badaniu pod kątem wewnętrznej zgodności między celami, a materiałem, czynnościami nauczyciela i uczniów, wyposażaniem, czasem oraz dostosowaniem do możliwości uczniów.

4.1. Ewaluacja diagnostyczna

Po wstępnym etapie procesu dydaktycznego jakim jest określenie celów (efektów kształcenia), treści kształcenia i metod ich realizacji przychodzi czas na następny krok, a mianowicie realizację założonego programu. W przypadku nauczania Demografii oraz przedmiotów pokrewnych konieczne jest zwrócenie uwagi na fakt, iż studenci rozpoczynający określony kurs posiadają wiedzę i umiejętności nabyte w toku nauczania innych przedmiotów, zarówno tych realizowanych w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach średnich (np. geografii, wiedzy o społeczeństwie, historii, matematyki), jak i w szkołach wyższych (m.in. statystyki, socjologii, społeczeństwa i kultur Europy, geografii ekonomicznej, historii urbanistyki). Stąd też już na pierwszych zajęciach konieczne jest przeprowadzenie ewaluacji diagnostycznej. Sprawdzanie wstępne ma na celu dokonanie diagnozy zasobu wiedzy i umiejętności uczących się. Tę formę należy stosować przed rozpoczęciem nauczania. Ma ona zorientować nauczyciela o poziomie przygotowania uczniów do podjęcia nauki. Umożliwia ona dostosowanie programu i metod kształcenia do poziomu słuchaczy [Bereziński 2011, s. 227–228].

W zależności od wielkości grupy, formy zajęć oraz ilości godzin przeznaczonych na realizację przedmiotu możliwe jest wykorzystanie różnych metod ewaluacji. Pretekstem do określenia zasobu wiedzy i umiejętności z jakimi trafiają na zajęcia studenci może być zapoznanie z programem zajęć oraz zaprezentowanie przedmiotu zainteresowań demografii. Formy sprawdzania dotychczasowych osiągnięć mogą przybierać postać ustną, pisemną, bądź wytworów praktycznych [Niemierko 2004, s. 63], sprawdzania indywidualnego, bądź zespołowego [Niemierko 2004, s. 61]. W przypadku dużych grup (wykłady) i relatywnie małej liczby godzin preferowanymi metodami byłyby takie, w których nakład czasu byłby jak najmniejszy. Jednym z możliwych rozwiązań jest wykorzystanie quizów. W pracy ze studentami wykorzystuję quiz (Population quiz games) ze strony INED [2012]. Składa się on z 30 pytań podzielonych według stopnia trudności na trzy grupy i jest klasycznym testem jednokrotnego wyboru. Poza ewaluacją diagnostyczną za jego pomocą realizowany jest dodatkowy cel jakim jest wskazanie studentom możliwości autoewaluacji oraz wykorzystania materiałów dodatkowych. Sprawdzenie wiedzy następuje poprzez odczytanie kolejnych pytań (wraz z tłumaczeniem z języka angielskiego) oraz wariantów odpowiedzi spośród których studenci wskazują jedną, według nich właściwą. Wybór odpowiedzi wskazywany jest poprzez podniesienie ręki. Dzięki takiej formie studenci nie odbierają sprawdzenia wiedzy jako egzaminowania/odpytywania, ale jako formę zabawy. Możliwe jest jednak, że nie wskażą odpowiedzi którą oni sami uznali jako prawidłową, ale odpowiedź wybieraną przez inne osoby. Po każdym pytaniu przedstawiana jest prawidłowa odpowiedź wraz z

odpowiednim komentarzem. Dzięki wykorzystaniu ogólnie dostępnego testu słuchacze kursu mogą samodzielnie wielokrotnie powracać do pytań i sprawdzać postępy swojej pracy. W przypadku małych grup, co ma miejsce głównie w przypadku kursów bardziej zaawansowanych (np. *Teorii i praktyki prognozowania demograficznego*), celowe jest stosowanie specjalnie opracowanych zestawów pytań. W takiej sytuacji preferowana jest forma pisemna, która dostarcza informacji o stanie wiedzy poszczególnych słuchaczy. JEJ wyniki nie są jednak dostępne natychmiast (dopiero po sprawdzeniu prac, na kolejnych zajęciach, mogą zostać zaprezentowane studentom) i forma ta wiąże się z pewnym stresem po stronie studentów.

Ewaluacja diagnostyczna jest nie tylko diagnozą wiedzy uprzedniej [Arends 1995, s. 226], a więc nie tylko dostarcza informacji o zasobie wiedzy posiadanym przez studentów pozwalając określić luki oraz zapobiec zbędnym powtórzeniom, ale także dostarcza studentom informacji zwrotnej o posiadanej wiedzy, jak i o stawianych wobec nich wymaganiach.

4.2. Ewaluacja formatywna

Ewaluacja formatywna realizowana jest w ciągu całego cyklu nauczania i ma na celu dostarczanie informacji o bieżącym stopniu opanowania wiedzy i umiejętności studentów. Sprawdzanie bieżące (kształtujące) [Bereziński 2011, s. 228] jest to systematyczne kontrolowanie na każdych zajęciach postępów słuchaczy w trakcie przebiegu procesu kształcenia. Ta forma wywiera największy wpływ na doskonalenie pracy nauczyciela, a przede wszystkim na doskonalenie uczniów. Pozwala zorientować się co do indywidualnych postępów, a także ustalać sposób, zakres i formy działań korektywnych, usprawniających proces kształcenia.

Przedmiotem bieżącej kontroli stopnia realizacji planów dydaktycznych jest sprawdzenie i ocena wyników nauczania uzyskiwanych na poszczególnych zajęciach, w wyniku czego podejmuje się odpowiednie zabiegi zmierzające do usunięcia lub przynajmniej ograniczenia na bieżąco braków w wiadomościach i umiejętnościach na bieżąco. Kontrola i ocena stopnia realizacji planu mobilizują do wydajniejszej pracy, gdyż ukazują tempo i rytm pracy, a przez to pozwalają usprawnić pracę, podnieść jej tempo i jakość [Bereziński 2011, s.221]. Istotne jest także, że ten rodzaj ewaluacji pozwala słuchaczom na uświadomienie czego nauczyli się w trakcie zajęć, zaś prowadzącemu zajęcia na przeanalizowanie realizacji celów, osiągniętych wyników, błędów, niedociągnięć i tym podobnych [Bereziński 2011, s.221].

Ocena, której dokonujemy w trakcie realizacji zajęć dotyczy także tego, czy stosowane metody są skuteczne, a więc czy przynoszą najlepsze rezultaty w postaci wyników nauczania obejmujących wiadomości, umiejętności, nawyki,

zainteresowania oraz zdolności poznawcze, motyw i przekonania w odniesieniu do budżetu czasu, nakładu pracy, czy zapewniają one warunki do systematyzacji, utrwalania i wartościowania zdobywanych wiadomości oraz ich przekształcania w umiejętności poprzez stosowanie ich w zmieniających się działaniach praktycznych [Bereźnicki 2007, s.96–97].

Przy wyborze metod nauczania należy uwzględnić zakładane cele kształcenia, umiejętności i zdolności słuchaczy, sposoby nauczania i uczenia się, możliwe do zastosowania środki dydaktyczne. Bereźnicki [2007, s. 97] zwraca uwagę na to, iż różne czynniki mogą powodować rozbieżność między zamierzeniem, a realizacją, np. trafność doboru najbardziej skutecznej metody do celów lekcji, jej treści, właściwości i warunków pracy. Inne metody można stosować w przypadku ćwiczeń/laboratoriów w grupach 30-osobowcy, a inne w przypadku wykładów. Także dostęp do środków (czasami nazywanych materiałami) dydaktycznych takich jak środki wzrokowe (obejmujących obrazy, wykresy, mapy, diagramy, podręczniki), słuchowych (pozwalających przekazywać dźwięki: magnetofon, radio), wzrokowo-słuchowych (audiowizualnych, które łączą obraz z dźwiękiem: film, nagrania telewizyjne wraz z projektorami i aparatami do ich odtwarzania); środki częściowo automatyzujące proces nauczania i uczenia się: maszyny dydaktyczne, urządzenia interkomunikacyjne oraz komputery [Kupisiewicz Cz., 2005, s. 130–131] będzie wyznaczał wybór metod.

Planując dobór metod należy zastanowić się czego spodziewamy się od słuchaczy przy ich zastosowaniu, brać pod uwagę, czy zaciekawia uczniów, czy zapewnią wysoką aktywność intelektualną zarówno w realizacji zadań poznawczych, jak i kształcących. Aby można było doskonalić metody nauczania, należy podejmować badania nad ich skutecznością biorąc pod uwagę m.in. cele i treści kształcenia, środki dydaktyczne, organizację nauczania, sposób pracy nauczycieli i uczniów [Bereźnicki 2007, s. 97–98].

Ewaluacja prowadzona w trakcie trwania kursu może być oparta na obserwacjach, opiniach, czy sprawdzianach. Ocena polega na ustaleniu efektów pedagogicznych, a więc osiągnięte efekty mają się do zakładanych celów, czy program jest dopasowany do możliwości uczniów [Janowski 2004, s. 465]. W przypadku nauczania demografii należy brać pod uwagę kraj pochodzenia słuchaczy, tak aby w przypadku udziału w zajęciach obcokrajowców nie koncentrować się na sytuacji demograficznej w Polsce, czy Europie, jak to zwyczajowo ma miejsce (w semestrze letnim 2012/2013 na kierunku Stosunki Międzynarodowe studenci nie będący Polakami stanowili ok. 1/7 wszystkich słuchaczy), ale także i zainteresowania (na co wskazywać może wybór kierunku np. Politologia, Socjologia, czy Informatyka i Ekonometria).

Ewaluacja musi obejmować całość procesu kształcenia, a nie jedynie etap końcowy. Z tego powodu musi ono występować wielokrotnie w różnych momentach procesu kształcenia. Sprawdzanie powinno być ekonomiczne i urozma-

icone, powinno być obiektywne (tj. określać precyzyjnie dla wszystkich uczniów przedmiot, kryteria oraz metody, nie należy stosować zasady stałego łączenia sprawdzania z oceną (stopniem) [Bereźnicki 2007, s. 104]. Można w tym celu wykorzystywać samokontrolę, pamiętając jednak, że nie zastępuje ona sprawdzania, a jedynie go wzbogaca i dynamizuje, a jednocześnie przygotowuje uczniów do samokształcenia.

Przedmiotem sprawdzania jest zmieniający się zasób wiadomości, umiejętności i zachowań uczącego się. Kontrola jest ważnym elementem procesu nauczania warunkującym jego skuteczność i efektywność. Im jest obiektywniejsza, tym lepiej spełnia swoją funkcję orientowania się w rezultatach i poziomie pracy uczniów, im jest częstsza i regularniejsza, tym lepiej spełnia swą dyscyplinującą rolę [Półturzycki s. 265]. Im częściej i więcej informacji napływa do wykładowcy o recepcji wiedzy i stopniu opanowania wymaganych umiejętności przez ucznia, tym skuteczniej przebiega proces nauczania [Półturzycki s. 279].

Metody kontroli mogą przyjmować różną formę. Wśród metod kontroli ustnej wymienić można [Półturzycki 2002, s. 274] odpowiedzi na pytania, rozmowy, luźne wypowiedzi, opiniowanie wypowiedzi i prac kolegów, podsumowanie lekcji lub jej istotnych fragmentów, czy dyskusje. Nawet w przypadku zajęć prowadzonych w formie wykładów ta forma kontroli może być realizowana, choć nie spełnia ona w pełni swej funkcji jako, że w dyskusji uczestniczyć mogą tylko nieliczni ze studentów i nie ma możliwości wysłuchania wszystkich osób uczestniczących w zajęciach. Przykładem zastosowania kontroli ustnej może być podsumowanie materiału z pojedynczych zajęć realizowane w końcowej części zajęć, bądź na początku kolejnych, realizowane nie w formie podającej, ale w formie pytań. I tak można poprosić studentów o wymienienie najważniejszych pojęć, albo poprosić o podanie synonimów (np. w przypadku tematu *Małżeństwo* wskazanie synonimów pojęć wielożeństwo i wielomęstwo, czy kohabitacja). Po opisie przebiegu danego procesu (np. procesu rozrodczości, czy umieralności) studenci mogą samodzielnie wskazywać najważniejsze cechy zmian dokonujących się w jego obrębie. Także w przypadku omawiania czynników kształtujących częstość danego zjawiska można wykorzystać dyskusję (np. przy omawianiu czynników kształtujących liczbę urodzeń można poprosić o wskazanie najważniejszego z wymienionych czynników, a następnie przeprowadzić dyskusję nad tym, czy faktycznie wskazany czynnik odgrywa pierwszorzędą rolę poprzez odgrywanie ról i stawianie w hipotetycznych sytuacjach).

Kontrola może być prowadzona także w formie pisemnej. Wśród metod należących do tej grupy można wymienić [Półturzycki 2002, s. 275] prace domowe (np. w formie odnalezienia odpowiedzi na zadane pytania, które mogą następnie być oddawane w postaci elektronicznej), kolokwia (w przypadku grup ćwiczeniowych i laboratoryjnych), zadania na określony temat, referaty do opracowania i zaprezentowania na zajęciach, rozwiązania zadań lub ćwiczeń. Ta forma

preferowana jest w przypadku małych grup i umożliwia kontrolę postępów u poszczególnych osób. Przykładem tej formy kontroli może być (*Demometria, Prognozowanie demograficzne*):

- wykonanie projekcji w wariancie naiwnym w perspektywie 5 lat,
- obliczenie przeciętnej długości trwania życia noworodka przy założeniu braku zgonów do 5 roku życia, bądź zmniejszenia prawdopodobieństw zgonów o 5% we wszystkich (ewentualnie wybranych) grupach wieku,
- obliczenie liczby urodzeń przy danej strukturze kobiet w wieku rozrodczym i realizowanym stałym poziomie dzietności przy różnych wzorcach płodności (rozkładach współczynników płodności),
- obliczenie poziomu urbanizacji przy ustaleniu jednakowego kryterium (np. kryterium statystyczno-demograficzne z minimalną liczbą ludności zamieszkującej w miejscowości określanej jako miasto wynoszącej 10.000 ludzi),
- czy dokonanie analizy bieżącej sytuacji demograficznej w wybranym kraju/regionie.

Wykorzystanie takich form jak referaty i prezentacje rodzi pewne problemy organizacyjne. Pochłanianie bowiem dość dużo czasu, wymaga precyzyjnej instrukcji (wyraźnego wskazania elementów, które muszą być uwzględnione, wprowadzenia ograniczenia czasu prezentacji/objętości referatu) oraz czuwania nad percepcją przekazu u pozostałych studentów. Kolokwia, jakkolwiek spełniają funkcję kontrolną nie mogą być przeprowadzane na każdych zajęciach. Wydaje się, że stosowne byłoby wykorzystywanie różnych form kontroli.

Inną formą kontroli wymienianą przez Półturzyckiego [2002, s. 276] są: praca z książką (np. zapoznanie się z określonym fragmentem podręcznika i odpowiedź na pytania w nim zawarte, bądź odnalezienie odpowiedzi w podręczniku na pytanie/a postawione w trakcie zajęć), analiza materiału (np. analiza informacji gromadzonych w ramach ewidencji bieżącej urodzeń, czy zgonów, zapoznanie się z opracowaniami takimi jak Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski [GUS 2012], czy Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2010–2011 [GUS 2011]), rozwiązywanie zadań, wykonywanie ćwiczeń, konfrontowanie definicji, czy analizowanie krótkich tekstów. Kontrola może być prowadzona także poprzez analizę pomocy naukowych [Półturzycki 2002, s. 277] (np. danych zawartych w Roczniku Demograficznym, wykresów przedstawiających strukturę ludności, zmiany wartości wybranych wskaźników, czy kartogramy prezentujące zróżnicowanie sytuacji w obrębie danego procesu np. stopnia zaawansowania starzenia się ludności). Poza wyżej wymienionymi formami kontroli może i powinna spełniać obserwacja, dzięki której możemy poprzez śledzenie aktywności studentów stwierdzić, czy przekazywane treści są w pełni zrozumiałe.

W przypadku świadomej i rzeczowej oceny uzyskanych rezultatów oraz analizy ich przyczyn możliwe jest skuteczny dobór środków zaradczych w postaci

nowych rozwiązań metodycznych i wzbogacania form i metod nauczania (np. powtórzeń materiału, wskazania dodatkowych materiałów, rozszerzenia zakresu ćwiczeń). Według Petty'ego [2010, s. 251] ocenianie ciągle działa na uczniów motywująco.

4.3 Ewaluacja sumaryczna

Ewaluacja sumaryczna, czy sprawdzanie końcowe (sumujące) [Bereziński 2011, s. 228], występuje jako podsumowanie rezultatów pracy studenta w ciągu całego kursu. Jej celem jest wykazanie, w jakim stopniu uczący się jest przygotowany do kolejnego etapu kształcenia. Celem oceny końcowej jest określenie tego, co uczniowie/studenti potrafią. Oceniając, można odnieść się do listy kompetencji, czy umiejętności [Petty 2010, s. 449–450].

Na tym etapie należy dokonać także autoewaluacji odpowiadając na takie pytania jak:

- czy wprowadzony system oceniania ma związek z celami kursu?
- czy/jak często wykorzystywane były testy diagnostyczne w celu rozpoznania słabych punktów w nauczaniu?
- czy studenci starają się pokonać trudności wynikające z tych słabości? [Petty 2010, s. 255].

Arends [1995, s. 228–229] zwraca uwagę, że sprawdzian (egzamin) powinien dotyczyć wcześniej oznajmionych celów uczenia się. Nie powinien obejmować tylko jednej kategorii celów, ale ich reprezentatywną próbę. Sprawdzenia mogą przybierać różny kształt i składać się z rozmaitych zadań. Niektóre typy zadań testowych, np. zadania przyporządkowania lub luk, lepiej służą kontroli wiadomości, inne, jak zadania otwarte, nadają się raczej do oceniania myślenia wyżej zorganizowanego. Posługujemy się nimi w celu rozpoznania lub ocenienia osiągnięć ucznia, ale jednocześnie mogą one stworzyć sposobność do nauczenia się czegoś. Przeglądając rezultaty sprawdzianu, nauczyciel ma okazję powrócić do ważniejszych wiadomości, których jak wykazał sprawdzian, uczniowie nie zapamiętali. Można więc po zakończonym egzaminie podać prawidłowe odpowiedzi na pytania, które znalazły się na egzaminie, bądź przekazać arkusze egzaminacyjne do samodzielnego zweryfikowania prawidłowych odpowiedzi (ta druga metoda wymaga większego wkładu pracy studentów i przypadku samodzielnej realizacji zadania wpływa na utrwalenie wiedzy obarczona jest jednak ryzykiem nie podjęcia wysiłku).

Podsumowanie rezultatów pracy studenta najczęściej przyjmuje formę ustnego lub pisemnego zaliczenia/egzaminu, choć może być realizowane w innej formie (np. realizacji projektu wraz z jego obroną). Zarówno w przypadku formy pisemnej, jak i ustnej zakres sprawdzanej wiedzy, opanowanych umiejętności powinien odnosić się do założonych w programie efektów kształcenia. W celu

obiektywizacji prowadzonej kontroli ilość i zakres pytań, jak i ich forma powinny być dla wszystkich studentów jednakowe.

Sprawdzenie wiedzy może być realizowane poprzez:

1) pytania zamknięte, w obrębie których możemy wykorzystać:

– pytania typu prawda-falsz, np.:

Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet wynosi w Polsce obecnie (2011 rok) około 70 lat,

Progresywny typ struktury ludności charakteryzuje populację młodą o rosnącej liczbie ludności,

Oceny stopnia zaawansowania starzenia się demograficznego można dokonać poprzez analizę wartości mediany wieku badanej populacji,

– testy jednokrotnego, bądź wielokrotnego wyboru, np.:

Udział urodzeń płci męskiej na 100 urodzeń płci żeńskiej wynosi około

a) 94

b) 100

c) 106;

Jeżeli udział ludności starej w populacji wynosi 10–12% to mówimy o strukturze:

a) demograficznie młodej,

b) na przedpolu starzenia się,

c) właściwego starzenia się,

d) demograficznie starej,

- zadania typu dobieranie, np.:

Do podanych procesów dobierz mierniki, którymi możesz się posłużyć do ich opisu;

2) pytania otwarte w formie:

– uzupełniania, np.:

Na świecie zamieszkuje około ludzi;

Główna przyczyna rozpadu małżeństw w Polsce to ...;

– krótkich odpowiedzi, np.:

Proces małżeńskości obejmuje,

– czy rozprawek, np.:

Scharakteryzuj zmiany w procesie rozrodczości w Polsce w okresie 1990–2010 wskazując główne czynniki przemian;

3) zadania praktyczne, np.:

budowa własnych założeń prognozy stanu i struktury,

dyskusja nad założeniami wybranej prognozy ludności;

4) wykorzystanie gier dydaktycznych takich jak: krzyżówki, rebusy, czy wirówki.

Gry dydaktyczne, podobnie jak zadania typu „krótka odpowiedź”, mogą służyć sprawdzeniu znajomości pojęć, pozostałe mają bardziej wszechstronne zastosowanie.

V. PODSUMOWANIE

Ewaluacja wyników procesu kształcenia odnosi się w szczególności do osiągnięć studentów w procesie uczenia się–nauczania, pracy dydaktycznej nauczyciela, programu nauczania oraz warunków tegoż procesu. Pozwala ona kontrolować postępy studentów, dostarczać im informacji zwrotnej odnośnie efektów ich pracy, efektywnie wykorzystywać czas zajęć poprzez stosowanie metod i technik pracy dostosowanych do umiejętności i tempa pracy danej grupy, modyfikować proces nauczania jeszcze w trakcie realizacji danego kursu.

Tak rozumiana kontrola wymaga właściwego wyznaczenia celów [Bereźnicki 2007, s. 103] tj.:

- określenie poziomu studentów w celu przygotowania odpowiedniego programu, który będzie właściwy dla danej grupy,
- poprawnego organizowania i doskonalenia procesu kształcenia poprzez porównywanie przebiegu kształcenia z wcześniej przygotowanym rozkładem materiału i przyjętymi założeniami,
- określenie aktualnego poziomu i stanu opanowania treści programowych w celu usunięcia zaistniałych trudności i braków,
- określenia rezultatów pracy dydaktycznej po zakończeniu procesu kształcenia w celu ustalenia ocen i stopni.

Ewaluacja procesu kształcenia się na poziomie akademickim wspierana jest poprzez obowiązek sporządzania programów kształcenia przez prowadzących zajęcia, wypełnianie przez studentów anonimowych ankiet oraz hospitacje.

LITERATURA

- Arends R.I. (1995), *Uczymy się nauczać*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, ss. 527.
- Aspinwall K., Simkins T., Wilkinson J.F., McAuley J. (1997), *Co to jest ewaluacja*, [w:] Mizerek H. (red.), *Ewaluacja w szkole. Wybór tekstów*, Wydawnictwo MG, Olsztyn, ss. 200.
- Bereźnicki F. (2007), *Dydaktyka. Wybrane zagadnienia*, ZAPOL, Szczecin, ss. 284.
- Bereziński F. (2011), *Podstawy kształcenia ogólnego*, IMPULS, Kraków, ss. 289.
- Brzezińska-Hubert M. (2011), *Ewaluacja w pracy metodą projektu*, Gratis Art Spółka z o.o., publikacja dostępna w dniu 26-03-2013 na stronie http://ko.poznan.pl/pub/ftp/Nadzor/ewaluacja/Ewaluacja_w_pracy_metoda_projektu.PDF.
- GUS (2011), *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2010–2011*, opracowanie dostępne na stronie http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bip/BIP_raport_2010–2011.pdf.
- GUS (2012), *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2012 roku*, opracowanie dostępne na stronie http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/1_podst_inf_o_syt_demograficznej_2011.pdf.

- INED (2012), *Population quiz games*, dostępny na stronie http://www.ined.fr/jeux.php?_movie=/quizz/accueil_QCM.swf?lang=en&titre=Quiz&lg=en.
- Janowski A. (2004), *Zbieranie i wykorzystywanie informacji o uczniu i klasie* [w:] Kruszewski K. (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 410–466.
- Kupisiewicz Cz. (2005), *Podstawy dydaktyki*, WSiP, Warszawa, ss. 232.
- Niemierko B. (2004), *Wyniki kształcenia* [w:] Kruszewski K. (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 54–108.
- Okoń W. (1998), *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, ZAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa, ss. 423.
- Oleszak W. (2010), *Zasady ewaluacji programów kształcenia zawodowego*, General and Professional Education 1/2010, s. 151–174, artykuł dostępny w dniu 26-03-2013 na stronie <http://pl.genproedu.com/paper/2010-01/151-174.pdf>
- Petty G. (2010), *Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot, ss. 541.
- Population quiz games* (2013), INED, quiz dostępny na stronie http://www.ined.fr/en/everything_about_population/play_population/quiz/.
- Półturzycki J. (2002), *Dydaktyka dla nauczycieli*, Novum, Płock, ss. 416.
- Tyler R. (1969), *Basic Principles of Curriculum and Instruction*, University of Chicago, Chicago, ss. 134.

Milena Lange

METHODS OF EVALUATION IN TEACHING DEMOGRAPHY AND RELATED SUBJECTS

Summary

The classic model of evaluation consists of three levels: analysis of the orders of the training program, methods of measure progress in achieving objectives and analysis of the results of education. In the case of teaching Demography, regardless of the scope, the objectives of education refers to the understanding and proper application of concepts, knowledge of the construction of individual measures and their ability to use and, sometimes, their calculation, indicating the sources of statistical information on population relevant to the issues to be taken, knowledge of factors influencing the individual demographic processes and analyzing the experience of individual processes. Students have the knowledge and skills gained in other subjects so it is necessary to carry out the diagnostic evaluation. The scope of formative evaluation is to provide information about the current degree of the knowledge and skills of students. The paper will be presented to methods of evaluation at each level of learning, including the final assessment as a summary of the results of the student's work throughout the course.

Key words: teaching, higher education, Demography, evaluation, assessment.